

مشورت از نگاه آموزه های دینی

نویسنده : اکرم جعفری

مشورت، راه گشای امور

یکی از کارهای ستوده و مؤکد اسلام، مشورت است. «مشورت، پویشی است که به انسان کمک می کند تا با استفاده از آراء، اندیشه ها و دیدگاه های مختلف، توانایی ها و استعدادهای خود و دیگران را بشناسد و با موقعیت ها و امکانات فردی و اجتماعی و نیز با محدودیت ها، کاستی ها و نارسایی ها آشنا شود و از فرصت های تحصیلی، شغلی، حرفه ای، شخصی و اجتماعی بهتر استفاده کند و برای حل مشکلات خود و جامعه راه حل مناسبی بیابد». به تعبیر زیبای مولانا:

این خردها چون مصابیح انور است بیست مصباح از یکی روشن تر است

پیام متن:

مشورت، یعنی گلچین کردن اندیشه دیگران برای پیشبرد بهتر کارها.

مشورت، عامل تکامل عقل

آن گاه که انسان پا به عرصه هستی نهاد، در مقام اشرف آفریده ها و جانشین خداوند در زمین از او یاد شد. این جانشین الهی از عقل کامل بی بهره است، بلکه کاستی هایی در وجود او گذارده شده و هدف از این وضعیت، آن است که آدمی بتواند با استفاده از شرایط و امکانات موجود، به بالندگی و کمال خود برسد.

به سبب این عقل ناقص، آدمی در برخی از فراز و نشیب های زندگی، خود به تنهایی قادر به تصمیم گیری نیست و خرد دیگران را در عقل خویش سهیم می سازد و در موقعیت هایی پیش آمده، ناچار به رایزنی و راهنمایی خواستن از آنان است. بر این اساس، مشاوره با افراد اندیشه ورز، یکی از عوامل رشد و تعالی خرد انسان به شمار می آید که گاه غفلت از آن، مانعی جدی در راه پیشرفت خرد و شعور انسان به شمار می رود.

پیام متن:

مشورت، یکی از عوامل کمال و بالندگی فکر و عقل بشر است.

جایگاه مشورت در قرآن کریم

آیین جامع اسلام، نکته های اساسی و ارزشمندی را با هدف رشد جنبه های مادی و معنوی انسان پیشنهاد می کند. برای نمونه در قرآن کریم و روایت های رسیده از ائمه معصومین علیهم السلام، دانش و مهارت مشاوره با لطافت و جزئیات لازم به پیروان مکتب اسلام آموخته می شود.

در آیه ۲۳۳ سوره بقره می خوانیم:

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنْمِئَ الرِّضَاعَةَ... فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَ تَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا....

و مادران فرزندان شان را دو سال کامل شیر دهند. این برای کسی است که بخواهد دوران شیرخوارگی را به کمال برساند... پس اگر به توافق و مشورت با یکدیگر، قصد از شیر گرفتن فرزند را کردند، گناهی بر آنها نیست.

ابن عباس در تفسیر این آیه می گوید:

وقتی این آیه نازل شد، پیامبر فرمود: «آگاه باشید که خدا و رسولش از مشورت بی نیاز هستند، لکن خداوند آن را رحمت برای امت اسلام قرار داد. پس کسی که مشورت کند، از به راه راست شدن باز نمی ماند و کسی که آن را ترک کند، از گمراهی اش کاسته نمی شود.»

بنابراین، خداوند حتی درباره باز گرفتن کودک از شیر خوردن، به پدر و مادر کودک خطاب می کند که در این باره با یکدیگر مشورت کنند و بدون هم فکری به این کار دست نزنند. همچنین خداوند در سوره آل عمران، آیه ۱۵۹، حتی پیامبر اکرم علیه السلام را - که بی نیاز از مشورت است - به مشورت دعوت می کند و می فرماید:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ....

به لطف رحمت الهی با آنان نرم خوئی کردی و اگر درشت خوی و سخت دل بودی، بی شک، از پیرامون تو پراکنده می شدند. پس از ایشان درگذر و برایشان آمرزش بخواه و با آنان مشورت کن.

نمونه دیگر، آیه ۳۸ سوره شورا است که خداوند می فرماید:

الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ.

خداوند در این آیه چهار ویژگی برای مؤمنان برشمرده است، از جمله: لبیک به پروردگار، برپایی نماز، مشورت در کارهایشان و انفاق از دارایی شان. از این آیه استفاده می شود که انسان مؤمن، اهل مشورت است و در پیشرفت کارهایش، تنها به عقل و خرد خویش اکتفا نمی کند، بلکه از دیدگاه های دیگران نیز نهایت استفاده را می کند.

پیام متن:

مشورت ادراک و هشیاری دهد عقل ها مر عقل را یاری دهد

مولانا

سفارش اهل بیت علیهم السلام به مشورت

تلاش در جهت برآوردن نیاز مردم، ویژگی اخلاقی پسندیده ای است که در آموزه های دین نیز تأکید فراوانی بدان می شود. امام جعفر صادق علیه السلام به نقل از پیام آور رحمت می فرماید: «کسی که در جهت رفع نیاز برادر مؤمنش بکوشد، ولی او را نصیحت نکند، به خدا و رسولش خیانت کرده است.» از این روایت درمی یابیم همه نمونه های یاری رسانی به هم نوعان، جنبه مادی نداشته، بلکه کمک های معنوی و از جمله راهنمایی و هدایت آنان نیز ارزشمند و مهم است، به گونه ای که بی توجهی به نصیحت و راهنمایی آنها، خیانت به خدا و رسول خوانده می شود. حضرت علی علیه السلام نیز در نامه ای تذکرآمیز، به محمد بن ابی بکر نوشته بود: «وَ أَنْصِحِ الْمَرْءَ إِذَا اسْتَشَارَكَ؛ انسانی را که از تو مشاوره و نظر می خواهد، راهنمایی کن.»

به فرموده پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله ، مردم جامعه ای که مشورت را سرلوحه کارهای خود قرار می دهند، سزاوار زندگی هستند:

هرگاه زمام دارانتان از نیکان و ثروتمندان شما بخشنده باشند و کارهای تان با مشورت انجام گیرد، پس روی زمین ماندن شما بهتر از درون آن است. همچنین هرگاه فرمان روایانتان از اشراف و ثروتمندان بخیل باشند و امورتان با مشورت همراه نباشد، در چنین وضعی درون خاک بودن و مُردن برای شما برتر از زندگی کردن روی خاک است.

امام سجاد علیه السلام در بیان اهمیت مسئله مشورت در رساله حقوق خویش، برای مشاور و کسی که از انسان مشاوره می طلبد، حقوقی را در نظر گرفته و فرموده است:

حق مراجعه کننده برای مشورت این است که اگر می دانی پیشنهاد مؤثری برای او داری، با او در میان بگذار و اگر نمی توانی راهنمایی اش کنی، او را به کسی که می داند، ارجاع دهی.

از دیگر نشانه های اهمیت مشورت این است که در اسلام حتی به مشورت با دشمنان نیز سفارش شده است. امام علی علیه السلام می فرماید: «با دشمنان مشورت کن تا از میزان دشمنی و هدف های آنها آگاه شوی.»

پیام متن:

از نظر اسلام، مراجعه کننده بر گردن مشاور حق دارد و این، نشانه اهتمام و دقت اسلام به امر مشورت است.

فایده های مشورت

رایزنی با افراد صاحب نظر، سودهای فراوانی به همراه دارد که برخی از آنها عبارتند از:

۱. رشد و پیشرفت: امام حسن مجتبی علیه السلام در این باره می فرماید: «هر گروهی که مشورت کند، به راه رشد و هدایت رهنمون شده است.» هدایت شدن، یعنی حرکت کردن در راه راست و بی گمان، خرد جمعی در مقایسه با خرد فردی، درست ترین و بهترین ها را انتخاب می کند و به رشد نزدیک تر است. به عقیده مشاوران کاردان، یکی از هدف های فرایند مشاوره، بنا بر نظریه سلسله مراتب نیازهای انسانی مازلو، نیازهای اولیه او و از جمله آنها رشد و تکامل فرد است. حضرت علی علیه السلام می فرماید: «مشورت، عین راه یابی است.» نیز فرموده است: «هر که با خردمندان مشورت کند، با انوار خردهای آنان روشنی یابد و به راه راست و رستگاری هدایت شود.»

۲. بالا رفتن قدرت تصمیم گیری: از دیگر فایده ها و هدف های مشاوره در نظر مازلو، تسلط بر شیوه های برخورد، حل مشکل، تصمیم گیری و اعتماد به نفس است. روبه رو شدن با فکرهای گوناگون، فرصت های بهتری از تصمیم گیری و شیوه های برخورد را به انسان می بخشد و قدرت انتخاب و تصمیم گیری او را بالا می برد. در نتیجه، به توانایی او در حل مشکلات و رسیدن به موفقیت می افزاید.

۳. رهایی از پشیمانی: اگر انسان در انجام دادن کارهای مهم با دیگران مشورت کند، حتی اگر در کاری شکست هم بخورد، کسی او را سرزنش نمی کند، چنان که در سخن امام کاظم علیه السلام آمده است: «هر کس مشورت کند، اگر درست عمل کرد، تحسین می شود و اگر اشتباه کرد، سرزنش نخواهد شد.» همچنین امام جعفر صادق علیه السلام به نقل از تورات می فرماید: «کسی که مشورت کند، پشیمان نخواهد شد.»

۴. از بین رفتن غرور کاذب: هنگامی که فردی با دیگری مشورت می کند، ناخواسته به این حقیقت اعتراف می کند که اندیشه هایی بالاتر از اندیشه های او نیز وجود دارد. در نتیجه، از دام غرور و خودرایی رها می شود و فروتنی اختیار می کند. در نامه امام علی علیه السلام به محمد بن حنفیه آمده است: «کسی که خود را بی نیاز از نظر دیگران بداند، در معرض خطر واقع می شود و هرکس آرای دیگران را بپذیرد، خطرگاه ها را می شناسد.»

۵. ایجاد هم زمان حس دیگرخواهی و اعتماد دوسویه: در فرآیند مشاوره، مراجعه کننده از مشکلات شخصی خود برای مشاور سخن می گوید و درد دل می کند. در این میان، شایسته است مشاور، مشکل او را از آن خود

بداند و در آن خوب بیندیشد تا بتواند نهایت توان و تلاش خود را در رفع آن به کار بندد. بدین ترتیب، مشاور اعتماد لازم را میان دو طرف ایجاد می کند و از موانع موجود در برقراری ارتباط خود و مراجعه کننده می کاهد و برای به سلامت گذشتن از بحران پیش آمده، ایده های راه گشا و ارزنده ای را به وی پیشنهاد می کند.

۶. تقویت بنیان اعتماد به نفس: بی گمان، از هدف ها و انگیزه های مشورت اهل بیت علیهم السلام با یاران خویش، رشد و بالندگی شخصیت آنها و ایجاد یا تقویت حس اعتماد به نفس در آنان بوده است. تا بدین وسیله آنها را از توانایی درونی شان آگاه سازند و به بهره گیری از آنان فراخوانند. پیشوایان دین بر اثر هم فکری و رایزنی با پیروانشان، ذهن آنان را از ایستایی، پس روی و رخوت می رهانند و بر گستره اندیشه و عقل شان می افزودند.

پیام متن:

۱. مشورت در کارها واجب بود تا پشیمانی در آخر کم شود

«أمرهم شوری» بر این بود که مشاور سبب و کثر کمتر شود

۲. مشورت کردن با دیگران، غرور کاذب آدمی را از میان می برد، بر اعتماد انسان ها به یکدیگر می افزاید و به سبب به کار انداختن فکر و اندیشه، اعتماد به نفس فراوانی به افراد می بخشد.

مشورت با خدا

در بسیاری از روایت های برجای مانده از بزرگان و پیشوایان دین درباره مشورت، بر این نکته تأکید شده است که پیش از مشورت با مردم، با خدا مشورت کنید. امام صادق علیه السلام در حدیثی، تعبیر مشورت با خدا را چنین شرح می دهد:

یعنی اینکه در آغاز از خداوند طلب خیر کنید. سپس در آن مسئله با دیگران به مشورت بپردازید. هرگاه با یاد خدا آغاز کنید، خداوند نیز خیر را بر زبان هر کدام از بندگانش که دوست بدارد، جاری می سازد.

پیام متن:

یاری خواستن از خداوند هنگام مشورت با دیگران، بر اثربخشی نیک مشورت می افزاید.

با چه کسانی مشورت کنیم

کسی را که انسان به عنوان مشاور خویش برمی گزیند، باید از ویژگی های شایسته ای برخوردار باشد که برخی از آنها عبارتند از:

۱. بهره مندی از عقل و آگاهی: در سخنان گهربار اهل بیت علیهم السلام به دو ویژگی عقل و علم مشاور، بیش از دیگر ویژگی های وی اشاره شده است. امام علی علیه السلام در این باره می فرماید: «با دشمن عاقلت مشاوره کن، ولی از دوست نادانت بر حذر باش.»

همچنین آن حضرت فرمود: «بهترین اشخاص برای مشورت، افراد عاقل، دانشمند، محتاط و با تجربه هستند». از رسول اکرم صلی الله علیه و آله نیز نقل می کنند که فرمود: «از عاقل رهبری جوئید تا به راه راست برسید و وی را نافرمانی نکنید که پشیمان می شوید.»

۲. دین داری و پرهیزکاری: از هر فرد عاقلی نمی توان راهنمایی گرفت؛ زیرا ممکن است او ما را تنها به خواسته های دنیوی رهنمون شود و از معنویات و امور اخروی غافل سازد. از این رو، ائمه علیهم السلام تأکید می کنند که افزون بر آنکه مشاور باید عاقل باشد، دین دار و پرهیزکار نیز باشد. حضرت علی علیه السلام می فرماید: «در کارهای خود با افراد خداترس مشورت کن، تا راه درست را بیابی.»

۳. باتجربه بودن و دورانیشی: بهتر است در کارهای مهم زندگی، با افرادی که از بینش عمیق و دورانیشی بی بهره اند، مشورت نکرد. حضرت علی علیه السلام در این زمینه می فرماید: «با دوست مهربان دورانیش مشورت کن که پیروزی می آورد.» نیز فرمود: «در امور خود با فرد ناآگاه مشاوره مکن.»

۴. رازداری: مشاور انسان باید امین و رازدار باشد تا اسرار شخصی فرد نزد وی محفوظ بماند و آبرویش تهدید نشود. امام صادق علیه السلام در حدیثی گران بار به چند محور اساسی اشاره کرده است که بخشی از آن چنین است:

چهارمین حد مشورت این است که مشاور باید از سرّ تو آگاه باشد و این سبب می شود که میزان آگاهی او از موضوع به اندازه آگاهی خودت از آن مسئله باشد. پس [باید رازدار باشد تا] راز تو را پنهان نگه دارد و آن را بپوشاند.

رسول اکرم صلی الله علیه و آله نیز فرمود: «شخص مشاور باید امین و قابل اعتماد باشد.» «به منظور اینکه جلسه مشاوره بیشترین تأثیر خود را داشته باشد، مراجعه کننده باید از این موضوع مطمئن شوند که هر آنچه به مشاور می گویند، در نهایت رازداری با آن برخورد خواهد شد.»

امام صادق علیه السلام در بیان محورهای مشورت، این مهم را چنین گوشزد می کند: «مشاور باید دوست و همدل باشد. در این صورت، اگر او را از راز خود باخبر کردی، آن را پنهان نگاه می دارد». در واقع مشاور با ایجاد حس صمیمیت میان خود و مراجعه کننده، مشکل او را از خود می داند و تا حد ممکن، در فاش نشدن آن می کوشد. نتیجه ایجاد چنین اعتمادی در پرتو درایت مشاور، آن است که مراجعه کننده با اعتماد به مشاور، به راحتی مشکلات خود را با او بازگو می کند و به دنبال آن، مشاور به شناختی درست و دقیق از او می رسد.

پیام متن:

مشورت، یکی از عوامل کلیدی پیشرفت و موفقیت انسان است، به شرط آنکه مشاور فردی عاقل، باتجربه و دوراندار، رازدار و صمیمی باشد.

مشاوره در زندگی ائمه علیهم السلام

در کتاب های تاریخی گوناگون، حکایت های فراوانی درباره مشورت کردن معصومین علیهم السلام با یارانشان دیده می شود. پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله در پیشامدهای گوناگونی چون غزوه ها، اختلاف های قبیله ای و دیگر مسائل اجتماعی عموم، با یارانشان بنابر نص آیه «و شاورْهُمْ فی الْأُمْرِ» رایزنی می کرد. فضیل بن یسار یکی از یاران امام جعفر صادق علیه السلام می گوید: «حضرت درباره مسئله ای از من نظر خواست. به ایشان عرض کردم: خداوند شما را نیک بدارد، فردی چون شما با شخصی چون من مشورت می کند؟ حضرت فرمود: بله، هرگاه لازم باشد، از تو نظر می خواهم.» با آنکه ائمه علیهم السلام از آسمانی برخوردار بودند، به دستور الهی همواره می کوشیدند از میان اطرافیانشان با کسانی که شرایط رایزنی را دارند، مشورت و هم فکری کنند. امام رضا علیه السلام نیز می فرماید: «پدرم با سیاه سودانی مشورت می کرد. وقتی سبب را از ایشان پرسیدند، فرمود: شاید خداوند خیر را بر زبان وی جاری سازد».